

VOLTAIRE'İN ZADİG, MICROMEGAS, CANDİDE ADLI YAPITLARINDA YOLCULUĞUN İŞLEVİ *

Esra ŞAHBAZ**

Kahramanlar yolculuğa çıkar, ejderhalarla yüzleşir ve kendi gerçek benliklerinin hazinesini keşfederler. Bu görev esnasında kendilerini çok yalnız hissetseler de, maceranın sonundaki ödülleri bir birlik duygusu olur: kendileriyle, diğer insanlarla ve yeryüzüyle. Yaşam içerisindeki ölümle her yüzleşmemizde ejderhayla yüzleşiriz ve yaşamamaya karşı yaşamayı tercih edip kim olduğumuzu keşfetmenin derinliğine her ilerleyişimizde ejderhayı alt eder, kendimize ve kültürümüze yeni bir yaşam getiririz. Dünyayı değiştiririz. Yolculuğa çıkma ihtiyacı nesillerin doğasında vardır. (Pearson, The Hero Within, ...)

Özet

XVIII. yüzyıl Aydınlanma Dönemi'nin en etkili isimlerinden biri olan ve geleneksel düşüncelerin karşısına ilerici düşünceyi çıkarmak için savaşım veren Voltaire, yapıtlarında mutluluk arayışıyla dolu yolculuklara yer verir. Bu çalışmada Voltaire'in *Zadig, Micromegas, Candide* adlı yapıtlarından yola çıkarak insanın parçalanmışlığını, arayışlarını, sınırlarının dışına çıkma isteğini yolculuk temasıyla ilişkilendirmeye; kötülüğün gerçek yüzünü ve yansımalarını Voltaire'in düşsel ve gerçek yolculuklarıyla somutlaştırmaya çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: *Voltaire, Yolculuk, Kötülük, Akıl, Bağnazlık, Mutluluk*

THE FUNCTION OF JOURNEY IN VOLTAIRE'S ZADIG, MICROMÉGAS AND CANDIDE

Abstract

Voltaire, one of the most effective intellectuals of the 18th century Enlightenment Period, fights against the traditional way of thinking and offers progressive ideas, instead. In his works, Voltaire tells journeys which are done in search of happiness. Focusing on his novels *Zadig, Micromegas and Candide*, this study aims to analyse Voltaire's imaginary and real journeys where he explores the conflicting mind of man, his search for happiness and self as well as his desire to exceed his boundaries.

Key Words: *Voltaire, Journey, Evil, Reason, Bigotry, Happiness*

Tarih, bir yönüyle göçlerin, seferlerin ve terk edişlerin hikâyesidir. Bu nedenle yol ve yolculuk izleği edebiyatta çok önemlidir ve çok eskilere dayanır. Dünyadaki en eski seyahatname, Afrika'nın doğusundaki Pufta ülkesine yapılan yolculuğu anlatan bir rölyeftir. Tarihçi Miletoslu Hekataios'un M.Ö 500 yıllarında Asya ve Avrupa'nın tasvirini içeren ve iki bölümden oluşan "*Dünya Turu*" adlı eseri de ilk yolculuk rehberi olarak kabul edilir. Ayrıca Kartacalı Hannibal'in M.Ö. ikinci yüzyıldaki yolculuğu Antik Çağ'ın en büyük

gezilerinden biri olarak karşımıza çıkar. Yazın dünyasında kabul gören yolculuk anlatısının yazarı, Orta Çağ'ın ünlü gezginlerinden biri olan Marco Polo'yu da unutmamak gerekir. Rönesans döneminde de yolculuk anlatılarına duyulan ilgi devam etmiş ve bu anlatılar; hümanizmle birlikte ortaya çıkan yeni insan tipinin kendisini bulma isteğini anlatmasına yardımcı olmuştur. Ortaçağ Avrupası'nda hiçbir değeri olmayan insan, artık XVI. yüzyılda Rabelais başta olmak üzere, pek çok yazarın yapıtlarında değerli kılınır. Yolculuk izleğinden

* Bu makale, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Fransız Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda yapılan Yüksek Lisans Tezi temel alınarak hazırlanmıştır.

** Araştırma Görevlisi, Gazi Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Batı Dilleri ve Edebiyatları Fransız Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, ANKARA.

e-posta: esra_sahbaz05@hotmail.com

esinlenerek bireylerin var olan ekonomik ve toplumsal anlamdaki sınıfsal ayrım karşısında duruşları ve sistemin dışına çıkma çabaları alegorik olarak gözler önüne serilir. Özellikle XVIII. yüzyıl romantiklerinin yolculuğu bir kaçış olarak görmeleri rastlantısal değildir. Fatih Tepebaşı'nın vurguladığı gibi:

"(...)Hem tarihsel hem de sosyoekonomik koşullar, hem de yeni şekillenen düşünceler yazarları böyle bir iklime hazırlar: Toplumsal gerçekliği ya öylesine benimsemiş ya da ona eleştirel tavır alma, başka bir ifadeyle görmezden gelerek ondan kaçmaya çalışma duygusu ile gerçeklerin karşısında dimdik durarak bunları bir şekilde açıkça ifade etme duygusu. İkilemden çıkış yolu olarak genelde kaçışa sığınılır. Kaçış özlemlere bürünülerek ifade edilir: Geçmiş, uzak diyarlar ve doğa bunlardan bazılarıdır." (Tepebaşı 2005: 106)

XVIII. yüzyılda yolculuk anlatılarına duyulan ilginin artması dönemin felsefi düşüncesinin de yolculuk deneyimleriyle şekillenmesine neden olur. Özellikle XVII. ve XVIII. yüzyılda pek çok gezginin Doğu'ya ilgi duyması ötekini tanıma merakından kaynaklanır. Geleneksel hale gelmiş Doğu yolculukları boyunca edinilen deneyimleri, gözlemleri, gezi anlatılarında aktaran, öznel bakış açılarıyla ve biçemleriyle ötekini tanımlayan gezginler ve yaşadığı dönemden önce yapılan yolculuklar pek çok yazarı etkilediği gibi Voltaire'in de ilgi alanına girmiştir.

Bilimin dinden, aklın da imandan bağımsız kılınması (Kaya 2000: 10) şeklinde tanımlanan Aydınlanma Dönemi'nin yazın ve düşünce dünyasında önemli bir rol oynayan, yüzyıla evrensel zekasıyla damgasını vuran Voltaire'in en güçlü yönü, düşünce özgürlüğü uğruna bağnazlık ve baskıların karşısında yer almasıdır. Düşüncelerini yansıtmak için yolculuk izleğinden yararlanır. O da tıpkı diğer

yazarlar gibi farklı kaynaklardan esinlenerek bazen düşsel bazen de gerçek yolculukları kullanarak bilinmeyi göstermeyi ve öznel düşüncelerini aktarmayı amaçlar. Yapıtlarında felsefenin temel sorunlarından biri olan kötülüğe ve kötülüğün doğurduğu sonuçlara dikkat çekmek ister. Birçok yapıtında temel düşüncelerini dile getiren Voltaire, özellikle felsefi öykünün ilk örneklerinden kabul edilen Zadig, Micromegas ve Candide'de, kötülüğün gerçek yüzünü göstermek için insanlık tarihinin ana izleklerinden biri olan yolculuğa başvurur. Voltaire, yolculukları boyunca yalnızca kendi toplumunun değil, tüm dünyanın evrensel sorunlarını da gözler önüne serer.

Bu çalışmamızda, kimi zaman gerçek, kimi zaman da düşsel kişiler ve yolculuklarla Voltaire'in yapıtlarında iyilikle kötülüğün, hoşgörüle bağnazlığın, mutlulukla mutsuzluğun bitmeyen çekişmesini göstermeyi ve yazarın düşüncelerini açıklamayı amaçlıyoruz.

Voltaire'de Yolculuk Düşüncesini Oluşturan Kaynaklar

Aydınlanma Dönemi'ni karakterize eden en önemli özellik, mutlak akılcılıktır. Yüzyıllarca din ve bilim arasında süregelen çatışma artık bu dönemde aydınlar tarafından çözüme ulaştırılması gereken en önemli sorun olarak algılanmış ve büyük düşünsel atılımların gerçekleşmesi için savaşım verilmiştir. Aklın kabul ettiği bir din anlayışını benimsemiş, buna sahip olmak için de hoşgörüyü şart koşmuşlardır. Tanrı'yı kabul etmekle beraber dogmatik düşüncelerin dışına çıkmak gerektiğini de savunmuşlardır. Tanrı tarafından gönderildiğine, anlatılan her olayın gerçek olduğuna inanılan *Kutsal Kitap* da bu dönemde asırlar boyunca sorgulanamaz üstünlüğünü kaybetmiş, gerçekleri yansıtmayı yansıtmadığı pek çok yazar ve araştırmacı için gündem konusu olmuştur. XIV. yüzyıldan itibaren Batı'da aklın ve bilimin ışığında oluşan düşünce sistemi *Kutsal Kitap*'ı da etkilemiş, olaylar gerçektir kabul edilmiştir. *"Çağımızda, Luther ile Calvin'in yaptıklarından çoğunu yaptım, Hıristiyanlığı kurmaya on iki adamın yettiğini durup durup dinlemekten usandım. Onu yıkmak için bir kişinin yeteceğini inanılması göstermek isterdim."* (Voltaire 1975:

76) tümceleriyle insanların sorgulamaksızın dini ve kutsal metinleri kabul etmesine karşı eleştirel bir yaklaşım sergiler. Her ne kadar dine karşı olsa da, *Kutsal Kitap*'ta yer alan kaçışlar, yolculuklar ve bu yolculuklar sırasında başa gelen felaketler özellikle Musa'nın önderliğinde Mısır'dan çıkan İsrailoğulları'nın yaşadığı felaketler Voltaire'e esin kaynağı olur ve kötülüklerin insana yine insandan geldiğini, dini bağnazlıkların insanı sürüklediği çıkmazı, yolculuk izleğiyle somutlaştırır.

XVIII. yüzyılda yolculuk anlatılarına duyulan ilginin artması dönemin felsefi düşüncesinin de yolculuk deneyimleriyle şekillenmesine neden olur. Özellikle pek çok yazara esin kaynağı olan Antoine Galland'ın XVIII. yüzyılın ilk yarısında Avrupa'ya tanıttığı *Binbir Gece Masalları* pek çok gezgin için gizemli bir dünyaya açılan kapıdır. Doğu hikâyelerinin etkisiyle, dünya yazınında yeniden ortaya çıkan yolculuk izleğiyle yapıtlarına şekil veren Voltaire, başta *Binbir Gece Masalları* ile Swift'in *Gülliver'in Serüvenleri*'nden etkilenir. Eleştirilerini, düşüncelerini ve imgelem gücünü Doğu unsurlarıyla birleştirerek aktarmaya çalışan Voltaire'in bu yönünü *Zadig*, *Candide* ve *Micromegas*'da görmek olasıdır.

Binbir Gece Masalları, Voltaire için, gizemli, bilinmeyen bir dünyayı, masalsı ve büyüleyici bir dille yansıtan düşsel bir öyküdür. Her ne kadar yolculuğa çıkış amaçları farklı olsa da yaşanan olaylar ve ulaşılan sonuçlar açısından bakıldığında Voltaire'in kahramanlarıyla, gemici Sinbad'ın yolculuk süreci içerisinde karşılaştığı felaketler çok da farklı değildir. Voltaire, hemen hemen bütün yapıtlarında *Binbir Gece Masalları*'nın coğrafyasına, Doğu'ya özgü olarak bilinen düşsel öğelere sıkça yer verir. *Micromégas* buna en güzel örnektir. "Büyük Siriuslu yıldızında yaşayan, sekiz fersah boyunda, beş ayak uzunluğunda, beli bin ayak genişliğinde, burnu altı bin üç yüz otuz üç ayak uzunluğunda..." gibi masalsı bir tanımlamayla anlatılan *Micromegas* ile Sinbad'ın karşılaştığı bir canavarın " *Sonra birdenbire ayağımızın altında yer sarsıldı. Yukarıdan bir gürültü aksetti. Binanın tepesinden içeriye kocaman bir yaratık indi. On insan biçiminde ve kapkaraydı. Bir dev kadar kocamandı. Ulu hurma ağaçları kadar boyluydu. Ağızındaki uzun dişler bir filinkinden farksızdı...*" (Galland 2007 : 56) biçiminde betimlenmesi, Voltaire'in yapıtlarının *Binbir*

Gece Masalları'nın devamı niteliğinde olduğu izlenimini uyandırır.

Düşsel yolculuklar ve kahramanlarla kötülüğün insana yine insandan geldiğini, olaylara körü körüne değil, akıl yoluyla yaklaşılması gerektiğini vurgulamak isteyen Voltaire tarih boyunca süregelen ve Aydınlanma döneminde daha da artan Doğuya olan ilgiden ve önceki dönemlerde yapılan yolculuklardan da esinlenir. Voltaire'in Doğu ülkelerine hiç gitmemesine rağmen, yapıtlarında bu coğrafyanın kültürüne yer vermesi, kendinden önce yolculuk yapan, diğer kültürü seyahatnamelerinde tüm detaylarıyla anlatan gezginler sayesinde. Başka dünyaları keşfetmek için iki kültür arasında aracılık eden gezginlerden Tavernier, Hindistan yolculuğu sırasında Brahman olmayan kastların Brahmanlar tarafından katledilmesinden dolayı yaşadığı şaşkınlığı, *Travels in India* adlı seyahatnamesinde şu şekilde anlatır:

"Brahmanlar sati yapacak olan kadına eşlik ederek güç ve kararlılık telkin ederler. Avrupalıların bir bölümü, ölüm korkusunun ortadan kalkması ve yaşanacak acıların yok olması için kadına hislerini yok eden bir çeşit içki verildiğine inanmaktadır. Bu kadınların ölmesi Brahmanların çıkarınadır. Çünkü kadının üzerindeki tüm mücevherler, yüzükler, bilezikler yakılmanın ardından ritüeli gerçekleştiren Brahmanın mülkiyetine geçer. Brahmanlar kadın öldükten sonra küllerinin arasından bu ziynetleri bulmaya çalışırlar." (Tavernier 1989: 164)

Tavernier'in Doğu kültüründe varolan bu vahşet tablosu, Voltaire'in *Zadig*'in de benzer bir örnekle karşımıza çıkar:

"O dönemde Arabistan'da korkunç bir adet vardı, kökensel yeri olan İskit ülkesinden gelmişti ve Brahmanların saygınlığıyla Hindistan'da yerleştikten sonra, tüm Doğu onun istilasının tehdidi

altındaydı. Evli bir adam öldüğünde ve de sevgili karısı azizelik mertebesine erişmek istediğinde, halkın gözleri önünde kendini kocasının bedeni üzerinde yakıyordu. Bu 'dulun yakılması' denilen törensel bir şenlikti." (Voltaire 2007:65)

Voltaire dinsel ritüellerin gerçekte vahşi bir sömürünün aracı olduğunu, akıl dışı yapılan eylemlerin ya da savunulan inançların, insanı erdemden ve mutluluktan uzak kıldığını göstermek için Tavernier'in izlenimlerinden esinlenerek örneklendirir. "Gerçekten de Türkler yaşamayı hak etmiyor. Hastalığı önlemek ya da mücadele etmek için hiçbir önlem almıyorlar. Her gün bu acımasız hastalıktan beş ya da yüz kişinin ölmesine kılları kıpırdamadan seyirci kalıyorlar. Ancak günde 1200 kişi ölmeye başlayınca harekete geçiyorlar. Vebalı hastaların eşyaları, bir başka hastalıktan ölenlerin eşyaları kadar kolay satılıyor..." (Tournefort 2005: 112) tümceleriyle Doğu kültürünü dinsel ve toplumsal açıdan inceleyen Tournefort'un " Tournefort Seyahatnamesi", Voltaire'in düşünce evreninin genişlemesinde oldukça önemli bir yere sahiptir.

Yapıtlarında, insanların akıldışı hareket etmelerinde önemli bir etken olan din ve din adamlarını acımasızca eleştiren Voltaire'in farklı dinleri ve bu dinlerdeki akla sığmayan mucizeleri eleştirmesinde söz konusu gezginlerin etkisi yadsınamaz. Voltaire öteki kültür, toplum ve değer yargılarıyla kendi toplumunu kıyaslarken, insanı felaketlere sürükleyen mantık dışı olayları evrenselleştirir. Yapılan gözlemler, betimlemeler, esinlenmeler sonucunda oluşan düşünceler, yapıtlarında edebi izlek haline gelir. Edebiyatı felsefeyle bütünleştirerek düşüncelerini, yolculuk izleğini esas alarak vurgular. İngiliz ve Fransız edebiyatına derinlemesine girdikçe, gezginlerin yanı sıra pek çok yazar da Voltaire'e esin kaynağı olur. "İtalya'nın Rönesansı vardı. Almanya reform çağını yaşamıştır. Fransa'nın da Voltaire'i vardır bunlara karşılık. Montaigne'nin yararlı, sağlıklı şüpheciliğini sürdüren Voltaire, Rabelais'nin gerçekçi, aydınlık mizahçılığına da sahiptir," (Alplaçın 1946: 5) tümceleriyle Oğuz Alplaçın, Voltaire'in Rabelais'ye eğilimini dile getirir. Aralarındaki ikiyüz yıllık farka rağmen

iki yazar da aynı düşünceden yola çıkarak dinsel yaklaşımda birleşirler.

"(...) cüppeli, keçeli papazların da herkesin nefretini, lanetini üzerlerine çektikleri gerçeklerin en gerçeğidir. Bunun su götürmez nedeni, papazların dünyanın kakasını, yani günahlarını yemeleridir. Birer kaka yiyici olarak inlerine, yani manastırlara, keşişhanelere sürerler onları. Medeni ilişkilerden uzak tutulur bu yerler, bir evin helaları gibi (...) Onun gibi bir papaz da, yani o dediğim aylak papazlar da, ne bir köylü gibi toprağı sürer; ne bir savaşı gibi yurdu savunur; ne hekim gibi hastalara bakar..." (Rabelais 2000: 179)

Voltaire ve Rabelais'nin ortak amaçları, düzeni baştan sona değiştirmek değil, insanın mutluluğa kavuşmasıdır. Her ikisinin de kendi toplumlarında yaşanan sosyal, siyasal ve dinsel aksaklıkları yansıtarak ideal toplum arayışına girme düşünceleri tıpkı Platon'un; " Biz devletimizi, bütün topluma birden mutluluk sağlasın diye kuruyoruz. Yoksa bir sınıf, ötekilerden daha mutlu olsun diye değil; çünkü kurduğumuz devlette doğruluğu, en kötü yönetilen devlette de eğriliği görürüz... Şimdiye biz, bütün yurttaşlara mutluluk sağlayan bir devlet düşünüyoruz. Yoksa yurttan bazı kişiler seçip onları mutlu kılacak değiliz. Yurt baştanbaşına mutlu olacak," (Afanasiev 1974 : 139) düşüncesiyle benzerlik gösterir.

Kendi toplumunu eleştirmek için Doğu'yu kullanan bir diğer yazar da Montesquieu'dür. Özellikle siyasal ve sosyal incelemeleriyle, Voltaire'le birlikte yeni eğilimleri yansıtan Montesquieu, karşılaştırmalı araştırmalarıyla, tıpkı Voltaire gibi Doğu'ya hiç gitmemesine karşın, yolculuk izleğiyle Doğu ve Batı arasındaki farklılıkları yansıtmak isterken kendi toplumunu eleştirir. "İyi toplum" düşüncesinden yola çıkarak gözlemlerini somutlaştırır ve bunu kendi toplumuna sunmak ister. Thomas More'un Ütopya'sı da bu bağlamda Voltaire için etkilidir. More'un düşsel yolculukları, yarattığı düşsel dünyaların temelinde ekonomik, toplumsal ve siyasal yaşamın çarpıklığı yatar. " (...) ütopya da

altın ve gümüş, surların içinde kapalı kapılar arkasında tutulmaz. Yoksa prensin ve senatonun kendi çıkarını düşünerek halkı soyduğu yönünde dedikodular yayan kalın kafalılar çıkabilir. Altın ve gümüşü tabak işlemeleri ve zengin el işleri kullanacak olsalar, ihtiyaç duyduğunda eritmek zorunda kaldıklarında bu eserlere bağlanmaya başlamış olanlar, elindekilerden vazgeçmek istemeyebilir (...). Altına çok değer veren ve korumak için de çok fazla özen gösteren insanlarız." (More 2009: 82) tümceleriyle *Candide*'in Eldorado adlı ütopyik ülkesindeki benzerlikleri şu tümcelerde görmek olasıdır:

"Ütopyada altın ve gümüş, surların içinde kapalı kapılar arkasında tutulmaz. Yoksa prensin ve senatonun kendi çıkarını düşünerek halkı soyduğu yönünde dedikodular yayan kalın kafalılar çıkabilir. Altın ve gümüşü güzel tabak işlemeleri ve zengin el işleri için kullanacak olsalar, ihtiyaç duyduğunda eritmek zorunda kaldıklarında bu eserlere bağlanmaya başlamış olanlar, elindekilerden vazgeçmek istemeyebilirler. Ütopyalılar bu gibi sıkıntılarla karşılaşmamak için kendi geleneklerine uygun olduğu kadar bize aykırı bir plan geliştirmiştir. Güzel ama ucuz cam bardaklar ve çanak çömlek kullanırken, lazımlıkları ve oturakları altından ve gümüşten dir. (...) Böylece altın ve gümüşü aşağılamak için ellerinden geleni yaparlar." (Voltaire 2005: 83)

Voltaire'in düşüncelerinin uygulandığı, eşit, özgür, adaletli bir toplum olarak karşımıza çıkan Ütopya'da da din ve akıl birbirinden bağımsız değildir. " Dini ilkelerinin özü şudur: insanın ruhu ölümsüzdür. Tanrı insanı mutlu olsun diye yaratmıştır. Bu dünyadaki yaşamın ardından erdemlerimiz ve iyiliklerimiz ödüllendirilecek, günahlarımız da cezalandırılacaktır. Bunlar aslında dini inançlar olmasına rağmen, Ütopyalılara göre, akıl insanı bunları kabullenmeye ve inanmaya yöneltecektir. (...) ütopyalılar sadece iyi ve dürüst hazların mutluluk getireceğine inanır. Erdemin kendisinin, insan doğasını bu tür zevklere, nihai iyiliğe yönlendirdiğini savunur." (More 2009: 83)

tümcelerinden din, erdem ve akıl konusunda Ütopya ile Voltaire'in düşünceleri arasındaki benzerliklerin somutlaştığı görülür.

Voltaire'in *Micromegas*'ında olduğu gibi düşsel yolculuklar ve kahramanlarla kötülüğe karşı savaşan Jonathan Swift'in *Gülliver'in Serüvenleri* de Voltaire'e esin kaynağı olur. Server Tanilli, Voltaire'in bu etkileşimini şu tümcelerle dile getirir:

"Bolingbroke'un Bir Yurtsever Kral Düşüncesi adlı kitabını okuduğunda, sosyal reform için en iyi çerçevenin bir aydın monarşi olduğu inancını olasıdır ki ondan edinecektir. Milton'u okuduğunda bunun farkına varır hemen: şeytan, Yitirilmiş Cennetin gerçek kahramanıdır. Swift'i okuduğunda, Rabelais'den alabildiğine üstün dediği bu yazardan belli bir yergi sanatını öğrenmiş olsa gerek, ileride yazacağı *Micromegas*'da *Gülliver'in Yolculukları* yeniden çıkacaktır ortaya." (Tanilli 1994: 29).

Cüceler ve devleri kullanarak, insanları özellikle de İngiliz toplumunu yermeye çalışan Swift, küçücük yaratıkların parti ve din kavgalarından doğan felaketleri eğlenceli ve bir o kadar da düşündürücü olaylara yer verip, toplumdaki yozlaşmayı tıpkı Voltaire gibi usta bir dille okura aktarır.

Voltaire'in yolculuk temasına zemin hazırlayan Daniel Defoe'nun *Robinson Crusoe* adlı yapıtı da bu bağlamda ele alınabilir. Yolculuk tutkusundan vazgeçemeyen Robinson Crusoe'da da tıpkı diğer yazarlarda olduğu gibi eleştirilen özne, insan ve toplumdur. Kötülüklerle karşı, özgür iradesiyle direnen Crusoe, devlet işlerindeki aksaklıklara pratik zekasıyla çözüm üretir. Bunun yanı sıra çalışanın kazanacağı, kazananın da yöneteceği düşüncesiyle sınıfsal ayrımın gerekliliğini vurgulayan Crusoe'nun bu yaklaşımı, Voltaire'in efendinin köleye kölenin de ayakta durabilmek için bir efendiye ihtiyacı olduğu düşüncesiyle örtüşür.

Yapıtlarında yolculuk izleğinden yola çıkarak, farklı yüzyılların farklı yazarlarından esinlenen

Voltaire; düşüncelerini, dini yaklaşımlarını, toplumda yerilmesi ve övülmesi gereken noktaları yolculuk izleğiyle betimler. "Öteki" kültür, toplum ve değer yargılarıyla kendi toplumunu karşılaştırırken, toplumu hakkında gerçekçi ve nesnel eleştiriler yapmakta, iyiyi ve güzeli elde etme amacı gütmektedir.

Voltaire'in *Zadig*, *Micromegas* ve *Candide* adlı yapıtlarında yolculuğun işlevi

Voltaire için yaşam sürekli bir yol halidir. Özgürlük, eşitlik, adalet ve mutluluk düşüncesinden yola çıkarak imge evreninde yolculuk izleği yeni ufukların oluşmasını sağlar. Var olanla var olmasını arzuladığı toplumu yolculuk aracılığıyla, gerçek ve düşsel bağlamda betimler. Evrensel sorunları, insanları köleleştiren dini bağnazlığı, uzam değişiklikleriyle aktarır. Voltaire'in yapıtlarında ele aldığı bu sorunları yolculuk izleğiyle açıklamasına neden olan tek kavram vardır:

Kötülük

İlk olarak Eski Yunan'da Epikuros'un ele aldığı kötülük, felsefe ve yazın dünyasını besleyen temel izleklerden biridir. Oldukça geniş çerçevede ele alınan kötülük kavramına farklı yazar ve düşünürler tarafından pek çok anlam yüklenir. Helenistik felsefenin en önemli düşünürlerinden biri olan Epikuros, Tanrı'nın iyi mi kötü mü olduğu ikilemini; "Tanrı, ya kötülükleri ortadan kaldırmak ister de kaldıramaz; veya kaldırabilir, ama kaldırmak istemez; ya da ne kaldırmak ister ne de kaldırabilir, yahut da hem kaldırmayı ister hem de kaldırabilir. Eğer kaldırmak istiyor da kaldıramıyorsa, O güçsüzdür ki bu durum Tanrı'nın karakteriyle uyuzmaz; eğer ortadan kaldırabiliyor fakat kaldırmak istemiyorsa, O kıskançtır ki bu da aynı şekilde Tanrı ile uyuzmaz; eğer O ne ortadan kaldırmayı istiyor ne de kaldırabiliyorsa, hem kıskanç hem güçsüzdür, bu durumda da Tanrı değildir; eğer hem ortadan kaldırmayı istiyor hem de kaldırabiliyorsa ki yalnızca bu Tanrıya uygundur, o zaman kötülüklerin kaynağı nedir? Ya da O kötülükleri niçin ortadan kaldırmamaktadır?" (Hick 1985: 5) tümcelerini mantık çerçevesinde formüleştirebilir.

Epikuros'un savunduğu bu formül daha sonra XVIII. yüzyıl İngiliz düşünürlerinden kötülük problemini derinlemesine irdeleyen

David Hume için önemli bir referans olur. Genel olarak Tanrı inancıyla özdeşleştirilen kötülük sorununu Hume, Tanrı'nın varlığı ya da yokluğu bağlamında ele almamıştır. Ama Tanrı'nın iyiliğiyle, kötülük olgusu arasında bir sorun olduğuna da dikkat çeker. Epikuros'un kötülük ve Tanrı arasındaki ikilemine benzer bir sorgulama geliştirir:

"Tanrı kötülüğü önlemek istiyor da gücü mü yetmiyor? Öyleyse O, güçsüzdür. Yok gücü yetiyor da kötülüğü önlemek mi istemiyor? Öyleyse o, kötü niyetlidir. Hem güçlü hem de iyi ise kötülük nereden geliyor?" (Hume 1995: 209)

Kötülük sorunu hemen her çağda sadece yazar ve düşünürleri değil, kötülüğün nereden kaynaklandığını, başlarına gelen felaketleri zihinsel bir sorgulamayla açıklamaya çalışan pek çok insanın da merak duygusunu harekete geçirir. Kötülük konusuna Voltaire, " *Nasıl! Bir elmayı yedik diye sonsuz bir ömür süreceğimiz bir zevk ülkesinden kovulmak! Nasıl! Yoksulluk içinde hepsi acı çekecek, hepsi de başkalarına acı çektirecek çocuklar meydana getirmek! Nasıl! Bütün hastalıklara tutulmak, bütün dertlere uğramak, yüzyılların sonsuzluğu içinde yanmak ha!*" (Voltaire 1995:100) tümcelerini zihinsel bir sorgulama yaparak açıklama getirmeye çalışır. Kötülük, Voltaire'in yapıtlarının temel izleğidir. Kötülüğün gerçek yüzünü gösterirken öznesi "insan"dır. İnsanın diğer canlılardan farklı olduğu gerçeğini göz önünde bulundurarak iyiye ulaşmanın yollarını gösterir.

Kötülüğün genel olarak tanımı dışında özellikle din felsefesinde ayrımları da dikkat çekicidir. Din felsefesinde ahlaki ve doğal kötülükler olarak çeşitlendirilen kötülük kavramı Voltaire yapıtlarında da iki yüzüyle karşımıza çıkar. Kötülük izleğinin eğretilmesi olarak kullanılan yolculuk, Voltaire'in doğadan ve insandan kaynaklı kötülükler olarak yaptığı ayrıma dair düşüncelerini evrensel bir çerçevede yansıtmak için etkilidir.

Pikaresk romanın en iyi örneklerinden kabul edilen ve Voltaire'in Lizbon depreminin ardından Rousseau'yla girdiği polemige yanıt olarak yazdığı *Candide*, Leibniz'in "var olan dünyaların en iyisinde yaşıyoruz" düşüncesini çürütmek için kaleme alınmıştır.

Kahramanlarının farklı uzamlarda, farklı sınıftan insanlarla karşılaştığı yolculuklar boyunca yaşadığı felaketler Voltaire'in iyimserlikten kötümserliğe dönüşen felsefi düşüncesinin yansımasıdır. *Candide*, Latince beyaz ve temiz anlamına gelen "candidus" tan türemiştir. Yapıtın ana karakteri *Candide*, başlarda iyiliğin ve saflığın temsilcisidir. Thunder-ten-tronckh şatosunda yaşayan bu genç, Leibnitz'i simgeleyen bilge Pangloss'un iyimserlik düşüncesine kendini kaptırmışken, Cunegonde'a olan aşkı yüzünden şatodan kovulur ve böylece gerçeklikle iyimserlik savaşının içinde macera dolu yolculuklara atılır.

"Cennet gibi bir dünyadan kovulan Candide, uzun bir süre nereye gittiğini bilmeden, ağlayarak, gökyüzüne gözlerini kaldırarak, içinde en güzel Baron kızının yaşadığı yere bakarak yürüdü, yürüdü, yürüdü... Ekinler ve sapan izleri arasında, aç susuz bir halde uzandı, lapa lapa kar yağıyordu..." (Voltaire 2005: 11)

Gittiği her yerde karşılaştığı felaketler onu kötümserliğe doğru iter. Cam fanusun içinde sürdürdüğü yaşamından istemeden de olsa sıyrılıp gerçek dünyayla tanışır. Artık farklı uzamlarda karşılaştığı farklı insanlar ve her türlü kötülük onu beklemektedir. Kötülüğün kaynağı olan insan her yerdedir.

"İnsanlar az da olsa mahiyetini kaybetmiş durumdadır, çünkü kesinlikle kurt olarak dünyaya gelmemişken kurt olmuş durumdadır. Yaratan onlara ne yirmi dörtlü top, ne de süngü verdi, ama onlar birbirlerini öldürmek için süngüler ve toplar yaptılar. İflaslarla alacaklıları fakir bırakmak için iflas edenlerin mallarını ellerinden alan adaleti de bunlar arasına ekleyebilirim." (Voltaire 2005: 23)

En sonunda İstanbul'da yolculuğunu tamamlayan *Candide*, bir Türk bilgenin; "Çalışmak, bizden üç büyük kusuru, can sıkıntısını, kötü alışkanlıkları ve yoksulluğu uzaklaştırır" tümcesiyle kötülükten uzak

kalmanın yolunu bulur. Yarı gülünç yarı trajik olayların anlatıldığı bu satirik yapıtta, olay örgüsünde devamlılık söz konusu değildir. Voltaire, dönemin düşünce dünyasındaki yozlaşmayı, olayları birbirine bağlayarak farklı uzamlar aracılığıyla vurgular. Pek çok kaynakta bu yapıt, Voltaire'in karakterinin, düşüncelerinin somutlaştırılması olarak kabul edilir. Yalnızca yaşadığı toplumu değil tüm dünya insanını, Kilise'yi, din adamlarını, gelenek ve göreneklere bazen gerçek bazen de düşsel uzamlarda alaycı bir şekilde ele alan Voltaire, *Candide*'de dünyanın her yerinde, kötülüklerin, zulüm ve eziyetlerin var olduğunu, buna karşın insanın aklını kullanarak bu durumu iyileştirebileceğini sanki karanlıklara ışık tutmak istercesine gözler önüne serer.

Yüzyıllardır pek çok düşünürün ve yazarın inceleme konusu olan kötülük kavramının yanı sıra ahlaki ve fiziki kötülük olarak adlandırılan kötülük türleri Voltaire'in yapıtlarında da insandan ve doğadan gelen kötülükler olarak felaketlerin yansımasında çeşitlilik gösterir. Depremler, fırtınalar, salgın hastalıklar doğadan; bağnazlık, hoşgörüsüzlük ve adaletsizlik gibi hayal kırıklıkları, acılar yaratan kötülükler de insandan gelen kötülükler olarak Voltaire'in yapıtlarında hayat bulur. Agnostik veya ateist düşünürlerin aksine, kötülük sorununu insana indirgeyerek göstermeye çalışan Voltaire, yapıtlarında kötülük kavramını somutlaştırır ve bu kötülükleri akıl mahkemesi önünde tüm gerçekliğiyle örneklendirerek yargılar. Kötülüğün neden kaynaklandığı sorusundan yola çıkarak Tanrı ile kötülük arasında kurulan ilişkiye dikkat çeker. Kötülük kavramını dinsel açıdan ele alanlara tepki göstererek; "kurtlar koyunları yiyor ve örümcekler sinekleri yakalıyor diye, Tanrı'nın varoluşu konusunda aklın bizi götürdüğü sonuçlar inkâr edilemez" (Copleston 1989: 38) der. Deprem, fırtına ya da salgın hastalıkların Tanrı'nın bir cezası olmadığı ve bu olaylardan dolayı Tanrı iyidir veya kötüdür gibi ikircikli bir algının yanlışlığı üzerinde durur.

Voltaire, *Candide*'in yanı sıra değişik yolculuk uzamlarıyla insanın doğasında var olan kötülüğü göstermek amacıyla kaleme aldığı ve egzotizm akımının izlerini taşıyan *Zadig*'de, kaderci yaklaşımı yadsır ve uzam olarak kullandığı Doğu ülkeleri aracılığıyla kötülüğün

insanlar tarafından her geçen gün yetiştirilip büyütülmesini Fransız toplumuna göstermek ister. Fiziki kötülüklerin yanı sıra ahlaki kötülüklere dikkat çektiği bu yapıtta, insanların dizginleyemediği hırsları ve kıskançlıklarından dolayı bilinmeze doğru çıktığı yolculuklar boyunca Zadig, karşılaştığı düş kırıklıkları ve kötülükler karşısında yaptığı mantıklı kesinlemelerle diğer Voltaire karakterlerinden farklı bir çizgide yer alır: *"İnsanlara mutluluk içinde yaşamasını öğreten gösterişsiz, yalancı düzeni olmayan, katıksız bir bilge yani hakikati seven insandır Zadig."* (Er 1996: 24) Öykü ilk olarak Babil'de geçer ve yapıtın başkışisi Zadig iyi eğitim almış, saygılı, erdem sahibi bir bilgedir. Sevdiği kadın tarafından ihanete uğradıktan sonra bilinmeyene doğru yolculuğa çıkar. Karşılaştığı mutsuz insanlar, yaşanan felaketler ve bu felaketler karşısında insanlara yardımcı olmak istemesi onu büyük haksızlıklara ve kötülüklere sürükler. Mutluluk arayışıyla çıktığı yolculuklar her defasında mutluluğuna gölge düşürür. Kötülüğün çıkış kaynağı olarak gördüğü insanı; *"Yeryüzü aslında evrenin içindeki belirsiz bir noktadan ibaret olduğu halde, açgözlülüğümüze onca büyük ve de soylu bir şey gibi görünürken, bizim gözümüze zayıf kıvılcımlar gibi yansıyan bu engin ışık kürelerine hayran kalıyordu. O zaman insanları gerçekten de oldukları gibi, küçük bir çamur atomunun üstünde birbirini yiyen böcekler olarak düşünüyordu"* (Voltaire 2007: 53) şeklinde betimler. Akli ve erdemiyle yaşanan kötülükler engel olmaya çalışan Zadig, kadınlar tarafından uğradığı ihanetler karşısında umudunu kaybetmeksizin sonunda sevdiği kadın Astarte'ye kavuşur ve bilgeliği sayesinde akla, hoşgörüyü önem veren bir yönetici olur. Kaderci yaklaşımdan ziyade her olayın neden- sonuç ilişkisine dayandığını vurgulayan Voltaire, *Zadig*'de tam aksine kaderci yaklaşımı benimseyen bir karakter yaratır. İyilik- kötülük sorgulamalarına aklın yardımıyla çözüm bulunabileceği iletisini verir. *"Bir rüya gördü: kuru otlar üstünde yatıyordu, bu otlar arasındaki ufak tefek dikenler onu rahatsız ediyordu, sonra da kendini bir gül döşegi üstünde rahatça uzanmış buldu, ama güllerin arasından bir yılan çıkıp sivri ve zehirli diliyle onu kalbinden soktu. Yazık! dedi ben uzun zaman o kuru ve dikenli otlar üstünde yattım, şimdi bir gül döşeginde yatıyorum; ama yılan da ne olacak acaba?"* (Voltaire 2007: 28) tümceleriyile mutluluğun mutlak bir kavram olmadığını,

kötülüklerin yok edilemeyeceğinin altını çizer. Zadig ile Candide karakterleri her yönden çok farklı olsa da Voltaire'in düşüncelerinin birer somut örneği olarak aynı amaca hizmet ederler, yani mutluluğu bulmaya.

Diğer yandan bir de insanın karanlık yüzü vardır. Bağnazlık, hoşgörüsüzlük ve adaletsizlik gibi insanın tutumundan kaynaklanan, aralarında iletişimi sağlayan sessiz bir dile dönüşen kötülükler. Voltaire, insanın evrendeki konumunu sorguladığı ve yeryüzünde yaşayan insanların değersizliğini vurgulamak için büyük ve küçük sıfatlarına vurgu yaptığı *Micromegas*'da, insanların özgürlükten ve akıldan uzak varlıklar olduğunu düşsel kahramanlar aracılığıyla anlatır. Küçük böcekler üzerine yazdığı bir kitabın başına iş açmasıyla kozmik bir yolculuk serüvenine atılan Siriuslu dev gezgin Micromegas, arkadaşı Satürnlü ile dünyaya iner. Mutluluğun bu gezegende var olduğunu düşünen iki dev, mikroskopla fark ettikleri insan topluluğuyla konuşmaya başladıklarında düşüncelerinde ne kadar yanıldıklarını anlarlar:

"Eğer kötülük maddeden kaynaklanıyorsa, kötülük yapmak için bizde gerekenden fazla madde var; zekadan kaynaklanıyorsa gerekenden fazla zeka da var. Mesela başı şapkalı yüz bin çılgının sarıklı yüz bin başka hayvanın, bir avuç toprak için birbirlerini boğazladığını ve yeryüzünün her tarafında, çok eski zamanlardan beri birbirimize böyle davrandığımızı biliyor musunuz?" (Voltaire 2002: 62)

Küçük dünyalarında kendilerini kocaman gören bu insan topluluğunun küstahlığı karşısında Micromegas onlarla ilgili bir kitap yazar ve kitabın sayfaları bomboştur. Voltaire, kahramanı Micromegas'ın ağzından din, zeka, savaş, erdem ile ilgili düşüncelerini aktarır. Simgeleştirdiği düşsel yolculuklar ve kahramanlarla insanın evrendeki konumunu sorgulayan Voltaire, kötülüğün çıkış kaynağının insan olduğunu gösterir. Fantastik öğelerle eğlendirirken düşündüren Voltaire, insanın olduğu her yerde kötülüğün olduğunu bir karış toprak için birbirlerini öldürmesi olayından yola çıkarak örtülü bir şekilde

okuyucuya aktarır. İnsanı ve insanın yarattığı değerleri eleştiri süzgecinden geçiren geçirir ve sorunun evrenselliğine dikkat çeker.

Hiçbir zorlayıcılığı, yaptırımını olmayan dini ve siyasal bir düzen arzusuyla, insanların beyinlerini sığdıştıran, duygularını, inançlarını sömürmek isteyen din adamlarını yerden yere vurduğu gibi, yeni bir dünya arayışıyla eleştirilerinde siyasal ve toplumsal alana da gönderme yapar. Kişilik ve mülkiyet haklarının esas alındığı İngiliz Yasaları'na duyduğu beğeniyle bireylerin doğal haklarının verilmesi gerektiği düşüncesindedir. İnsandan kaynaklı kötülükleri aza indirmek için iyi bir idare şekli gerekir. Yasaların herkese uygulanabilir kesinlikte olması ahlaki bir eşitlik ve toplumsal anlamda bir uzlaşma sağlanabilmesi için mantıklı bir formüldür.

Biten her yolculuğun sonunda yaşanan düş kırıklıkları Voltaire'in imgelem dünyasının kapılarını aralar. Sonsuz mutluluğu, ideal olanı bulmaya çalıştığı düşsel dünyasında düşüncelerine sınır koymadan özendirici bir hava yaratır. Mutsuzluğun insanın yazgısına bağlı olmadığını, mutluluk peşinde koşarken karşılaşılan mutsuz tabloları insanın bilgisizliğine bağlar. Yapıtlarında zaman zaman betimlediği sosyal, siyasal ve dini çarpıklıkların olmadığı, düşünce olgunluğuna yeterince ulaşmış düşsel, mutlu toplum imajı, Avrupa'ya karşı oluşturulan karşıt örnektir. Yaşadığı toplumun sorunlarına çözüm ürettiği, kötülüğün bulunmadığı bir resim çizer. Gerçek ve düşsel dünyanın iç içe olduğu yapıtlarında, aklın öncülüğünü, ustalıkla kullandığı yazınsal biçemiyle her defasında vurgular.

Voltaire, gerek bireysel gerekse toplumsal açıdan bakıldığında akıl dışı yapılan, bir başka

deyişle geleneksel kalıplara yerleştirilmiş bütün anlayışları daha da çıkmaza sürüklemek yerine, çözüm üretmeyi tercih eder. Uzun süren savaşımın sonunda kötülüğün yok edilemeyeceğini vurgular ve insanların bir uğraş edindikleri takdirde kötülüğün dipsiz kuyusundan kurtulabileceklerini savunur. İnsanı nesneden farklı kılan sahip olduğu aklıdır ve bu akli emeğe dönüştürdüğü zaman bireylerin mutluluğu söz konusu olur. Voltaire de aklın öncülüğünde hareket ederek, kötülüğe karşı çalışma eylemini bir silah olarak geliştirir. *Candide*'in sonunda yer alan "*Bahçemizi işleyelim (Il faut cultiver notre jardin)*", (Voltaire, *Candide*: 245) tümcesiyle, insanın aklını kullanarak önce bireysel mutluluğunu sağlaması gerektiğinin altını çizer.

Candide, *Micromegas* ve *Zadig* adlı yapıtlardan yola çıkarak ele aldığımız yolculuk izleği, Voltaire'in insanın başına gelen felaketleri ve kötülüğün farklı yüzünü göstermek için seçtiği bir araçtır. Kötülük ve Tanrı arasında var olan söz konusu ilişkiyle ilgili, dini değil mantıksal bir yaklaşım göstererek, kötülük sorununu insanın aklını kullanmamasına bağlar. İnsanların birbirine saygı, hoşgörü gösterdiği erdemli ve özgür bir toplumun yaşanabilir olduğu düşüncesiyle hem kendi döneminde hem de günümüz toplumunda etkisini sürdüren Voltaire, bağınazlığın pençesinde kendisine ve topluma yabancılaşmış insanların akıl yoluyla kötülüklerle karşı direnebileceğini öne sürer. Akıl ve çalışma eylemi kötülüğe karşı ürettiği bir çözüm, yozlaşmış, korkunç manzaraların yer aldığı bir dünyadan mutlu bir topluma geçiş için de köprüdür.

KAYNAKÇA

- ALPLAÇIN, Oğuz. **Fransız Zekâsının Bayrağı Voltaire**, Yalçın Yayınları, Ankara, 1946
- AFANASİEV, V, **Felsefenin İlkeleri**, Çev: Nadiye Çobanoğlu, Yar Yayınları, İstanbul, 1974
- COPELSTON, Frederick. **Felsefe Tarihi**, Çev: Aziz Yardımlı, İdea Yayınları, İstanbul, 1989
- DAVID, Hume, **Doğal Din Üstüne Söyleşiler**, Çev.: Mete Tuncay, İmge Yay., Ankara, 1995
- DEFOE, Daniel, **Robinson Crusoe**, Çev: Akşit Göktürk, YKY, İstanbul, 1997
- ER, Ayten, *Zadig ya da Yazgı'da Evrensel Bir Sorun: Mutsuzluk- Mutluluk İkilemi*, Araştırma Dergisi, Atatürk Üniversitesi, Fen- Edebiyat Fakültesi edebiyat Bilimleri Yayınları, Sayı: 23, Erzurum, 1996
- GALLAND, Antoine, **Bin Bir Gece Masalları**, Elips Yayınevi, Ankara, 2007
- HICK, John, *Evil and The God of Love*, London, Macmillan, 1985
- KAYA, Erol, *Voltaire'ci Düşüncenin Temelleri*, Frankofoni Dergisi, Ankara, 1995
- MORE, Thomas, **Ütopya**, Çev.: İlhan Erşanlı, Alter Yayınları, Ankara, 2009
- RABELAIS, François, *Gargantua*, Çev: Sabahattin Eyuboğlu, Kültür Yayınları, İstanbul, 2000
- SWIFT, Jonathan, *Gülliver'in Gezileri*, Çev: İrfan Erbaş, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1993
- TANİLLİ, Server, **Voltaire ve Aydınlanma**, Adam yayınları, İstanbul, 1994
- TAVERNIER, Jean- Baptiste, *Travels in India*, Cilt II, 1989
- TEPEBAŞILI, Fatih, **Alman Edebiyatı'nda Romantik Bir Yolculuk**, Edebiyat Yazıları, Hece Yayınları, Ankara, 2005
- THEVENOT, Jean, **İstanbul ve Türkiye**, Çev: Reşad Ekrem Koçu, Çığır Kitabevi, İstanbul, 1939
- TOURNEFORT, Joseph, *Tournefort Seyahatnamesi*, Edi. Stefanos Yerasimos, Çev: Ali Berktaş, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2005
- VOLTAIRE, **Seçmeler**, Çev: Selahaddin Küçük, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1975
- VOLTAIRE, **Zadig ya da Yazgı**, Çev: Turhan Ilgaz, İmge Dağıtım, Ankara, 2007
- VOLTAIRE, **Candide**, Çev: Murat Can, Bahar Yayınları, İstanbul, 2005
- VOLTAIRE, **Felsefe Sözlüğü**, Çev: Lütfi Ay, M.E.B Yayınları, İstanbul, 1995, Cilt I
- VOLTAIRE, **Micromégas**. Çev: Hasan Fehmi Nemli, Dost yayınları, Ankara, 2002